

Juha-Matti Granqvist ja Sofia Gustafsson

Aatelismies porvarina

AMIRAALI CARL TERSMEDEN JA HÄNEN
AFÄÄRINSÄ

Artikkeli käsittelee tapaustutkimuksen keinoin 1700-luvun aatelismiehen mahdollisuuksia harjoittaa liiketoimintaa. Tutkimuskohteenä on amiraali Carl Tersmeden (1715–1797), joka loi laajan liiketoimintaverkoston palvellessaan Viaporin linnoitustyömaalla 1750–60-luvulla. Tapaukseen liittyvä ainutlaatuinen lähdemateriaali mahdollistaa niin hänen liiketoimiensa, ajatusmaailmansa kuin itseymmärryksensä tarkastelun.

Aatelismiehen antautuminen liike-elämän palvelukseen oli varhaismodernissa sääty-yhteiskunnassa ristiriitainen valinta, sillä se soti säätyjen välistä työnjakoa ja aatelin ihannekuvaa vastaan. Aatelissäätynä näki itsensä valtakunnan edun vaalijana, vastakohtana ainoastaan omaa etuaan tavoitteleville alemmille säädyille. Etenkin porvariston voitontavoittelun ja ”penninvenytyksen” halveksunta kuului aatellisen eetoksen tunnuspiirteisiin.¹

Jo aikalainen Adam Smith määritteli 1700-luvun porvarin ja aatelismiehen ihannetyypit tarkkanäköisesti teoksessaan *The Wealth of Nations*. Porvariston varallisuus perustui kaupankäyntiin, jossa oli mahdollisuus sekä suuriin voittoihin että suuriin tappioihin. Ansaitut varat sijoitettiin tuottavasti, ja ihanteina olivat järjektivä rahankäyttö sekä säästävällisyys. Aatelliston varallisuus perustui suurmaanomistukseen, jonka tuotto oli tasaista ja riskitöntä. Varansa se käytti ylläpidon ja anteliaaseen elämäntapaan, jota sen korkea säätyasema edellytti. Molemmille oma

elämäntapa oli idealisoinnin ja vastapuolen elämäntapa sosiaalisen ylenkatseen kohde.²

Ruotsissa 1700-luku oli kuitenkin säätyrajojen madaltumisen aikaa. Aatelittomaksi säätyläistöksi nimitetty yhteiskuntaryhmä, joka koostui alemmista säädyistä nousseista virkamiehistä ja upseereista, kasvoi läpi vuosisadan. Samalla uusien aatelisarvojen jakaminen hajotti aatelissäädyn sosiaalista yhtenäisyyttä. Kun aatelittoman säätyläistön edustajia aateloitiin, syntyi uutta alhaisaatelia. Sillä ei ollut tukena perittyjä maaomaisuuksia, vaan sen toimeentulo oli riippuvainen palkasta ja virka-asemasta. Aatelisarvoja jaettiin myös talouden kehittäjinä ansioituneille suurkauppiaille, ruukinpatruunoille ja manufakturisteille, jolloin aateli ja suurporvaristo alkoivat osin sulautua yhteen ja porvarillinen talousideologia saada jalansijaa aatelissäädyn sisällä.³

Voimakkaimpina vanhat aatelisihanteet elivät armeijassa. Yksinoikeus upseerinvirkoihin oli kauan ollut ”soturissäädyn” yhteiskunnallisen aseman kulmakiviä, ja upseerin ja aatelismiehen ihanteet olivat siksi sulautuneet pitkälti yhteen. Upseerillekin liiketoiminta oli silti sallittua tietyissä rajoissa. 1700-luvulla värvättyjen rykmenttien, tykistön ja linnoituslaitoksen asema vahvistui ruoturykmenttien kustannuksella. Näiden joukkojen upseereilla ei ollut sotilasvirkataloja

1. Norbert Elias, *The Court Society*. Basil Blackwell 1983, 66–67, 285–290; Göran Norrby, *Adel i förvandling. Adliga strategier och identiteter i 1800-talets borgerliga samhäll*. Studia Historica Upsaliensia 217. Uppsala universitet 2005, 279.

2. Peter Englund, *Det hotade huset. Adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*. Atlantis 1989, 49–69; Leos Müller, *The Merchant Houses of Stockholm, c. 1640–1800. A Comparativer Study of Early-Modern Entrepreneurial Behavior*. Studia Historica Upsaliensia 188. Uppsala universitet 1998, 28.

3. Sten Carlsson, *Bonde, präste, ämbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar*. Bokförlaget Prisma 1962, 39–55; Norrby, 2005, 44–54; Johanna Ilmakunnas, *Kartanot, kapiot, rykmentit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1277. SKS 2011, 302–325.

viljeltävänään eikä veropalkkaa nautittavanaan, vaan heille maksettiin rahapalkkaa, jonka arvoa söi laukkaava inflaatio. Siksi pidettiin hyväksyttävänä, että he hankkivat lisätuloja pienillä liiketoimilla.⁴

Viaporin liikemiesupseerit

Ruotsin valtakunnan suurin voimainponnistus 1700-luvulla oli Viaporin linnoituksen rakentaminen Helsingin edustalle. Niin kutsuttu ensimmäinen linnoitusrakennuskausi alkoi vuonna 1748 ja kesti Pommerin sodan syttymiseen vuonna 1757. Sen jälkeen työt olivat lähes pysähtyksissä kustavilaiseen aikaan asti lukuun ottamatta intensiivisiä rakennuskesiä 1763 ja 1764. Linnoitustyöt nielivät valtavasti rakennusmateriaaleja, ja työmiehinä käytetyt sotilaat tarvitsivat ruokaa ja varusteita. Kruunu käytti tavarahankintoihin ensimmäisellä rakennuskaudella 1,4 miljoonaa hopeataalera.⁵ Tämä tarjosi ennennäkemättömiä ansaitsemismahdollisuuksia Helsingin porvareille ja lähiseudun talonpojille, mutta myös niille linnoituksen upseereille joilla oli resursseja ja silmää liiketoiminnalle.

Upseerit muodostivat parhaimmillaan melkein kolmanneksen linnoituksen tavarantoimitajista, ja heidän liiketoimensa käsittivät sekä kuljetus- ja välityspalveluita että alkutuotantoa.⁶ Majuri Carl Fredrik Nordenskiöld omisti useita sahoja, joiden tuotteita hän laivasi Viaporiin sukukartanostaan Sipoon Eriksnäsistä. Majuri Diedric Blomcreutz myi linnoitukselle suuria eriä rautaruukkituotteita, kapteeni Anders de Bruce ja luutnantti Bengt Gabriel von Spången polttivat kalkkia Sipoon Träskbyssä, kapteeni Carl Tersmeden hoiti aluksillaan armeijan polttopuukuljetuksia ja everstiluutnantti Baltzar Philip von Wolfradt valmisti sotilaille olutta ja paloviinaa. Lisäksi lähes kaikki mainitut omistivat tiiliruukkeja ja myivät tiiliä linnoitustyömaale.⁷

Näitä upseereita yhdistivät lukuisat piirteet. Useimpien aateluus oli tuoretta perua, eikä yksikään kuulunut vanhaan ylhäisaateliin. He olivat

värvättyjen rykmenttien ja erikoisjoukkojen upseereita, riippuvaisia virkapalkastaan ja kärkkäitä hankkimaan lisätuloja. Lisäksi monilla oli porvarillinen tai muulla tavoin liike-elämään kietoutunut sukutausta. Esimerkiksi Nordenskiöld oli maakaupoilla rikastuneen tilanhoitajan poika, Tersmeden ruukinpatruunan poika ja Blomcreutz tukholmalaisista kauppiassukua.⁸

Tähän mielenkiintoiseen ilmiöön on mahdollista pureutua ottamalla tutkimuskohteeksi yksi upseereista, Carl Tersmeden. Hänen toiminnastaan Viaporissa on säilynyt ainutlaatuista päiväkirjamateriaalia, jonka avulla voi tarkastella, millä ehdoilla ja tavoilla 1700-luvun upseeri saattoi ryhtyä liiketoimiin astumatta soveliaiden rajojen yli ja tahraamatta säätykunniaansa.

Carl Tersmeden oli taloudellisista ansioistaan aateloidun ruukinpatruuna Jacob Tersmedenin poika Taalainmaalta. Upseerinuransa hän aloitti ajalle tyypillisellä tavalla, liittymällä 15-vuotiaana vapaaehtoisena laivastoon. Vuosina 1749–1764 Tersmeden, tuolloin sotilasarvoltaan kap-

4. J. E. O. Screen, *The Army in Finland During the Last Decades of Swedish Rule (1770–1809)*. Studia historica 75. SKS 2007, 167–186; Fredrik Thisner, *Militärstatens arvegods. Officerstjänstens socialreproduktiva funktion i Sverige och Danmark ca 1720–1800*. Studia Historica Upsaliensia 230. Uppsala universitet 2007, 73–80.

5. Krigsarkivet (Stockholm), Finska fästningsrelationer och förslag, vol. 1c–3, 31, 56, 64, Huvudrelationer för Helsingfors och Sveaborg 1748–60.

6. Sofia Gustafssonin väitöskirjakäsikirjoitus, esitely 14.1.2013 Helsingin yliopiston historian (ruots.) jatko-opiskelijaseminaarissa, 107.

7. Krigsarkivet (Stockholm), Helsingfors fästningsarkiv vol. 14–27, Contrarulla vid Fortifications Cassan i Helsingfors... 1748–1760; Hans Hirn, *Anders de Bruce 1723–1787. En förvaltningshistorisk undersökning*. Historiallisia tutkimuksia XLVI. Suomen Historiallinen Seura 1957, 42–45; Oscar Nikula, *Augustin Ehrensward 1710–1772*, Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 380, Svenska Litteratursällskapet i Finland 2010, 148; Martti Blåfield, Carl Fredrik Nordenskiöld (1702–1779). Teoksesa *Suomen kansallisbiografia* 7. SKS 2006, 142–143.

8. Gabriel Anrep (toim.) *Svenska adelns ättar-taflor*. P. A. Nordstedt & Söner 1858, Adel. ätten Blomcreutz (n:o 1703); Blåfield 2006, 142–143.

teeni, oli palveluksessa Viaporissa. Hänen tehtävänsä oli komentaa Etelä-Suomen ja Ahvenanmaan laivamieskomppanian miehiä näiden ollessa komennuksilla linnoitustyömaalla. Myöhemmin hän siirtyi Karlskronaan, missä hän kohosi kaleerilaivaston komentajaksi ja vara-amiraaliksi.⁹

Tersmeden piti koko elämänsä yksityiskohdista päiväkirjaa, jonka hän eläkkeelle jäätyään kirjoitutti puhtaaksi. Tämä *Lefnadsjournal* käsittää neljätoista sidosta ja yli kymmentuhatta käsinkirjoitettua sivua.¹⁰ Päiväkirja on lähdekriittisesti ongelmallinen aineisto, sillä siinä on runsaasti ilmeisesti puhtaaksikirjoitusvaiheessa syntyneitä nimi- ja päivämäärävirheitä.¹¹ Tämä ei kuitenkaan rajoita sen käyttöä kulttuurihistoriallisena lähteenä, välineenä Tersmedenin ajattelutapojen ja motiivien tarkasteluun. Päiväkirjaa tukevana aineistona artikkelissa on käytetty linnoituslaitoksen kirjanpitoa Viaporin ensimmäisen rakennuskauden ajalta.¹²

Tersmedenin afäärit

Varhaisin Carl Tersmedenin liiketoimista Viaporissa olivat merikuljetukset. Hän omisti ainakin kaksi jaalaa¹³, joilla hän jo ensimmäisenä Viaporin-vuotenaan kuljetti armeijan laskuun laivamieskomppanian miehiä kotipitäjistään linnoitustoihin.¹⁴ Tersmeden havaitsi kuitenkin nopeasti, että polttopuukuljetuksilla saattoi ansaita vielä paremmin. Linnoitustyömaa tarvitsi valtavasti polttopuuta, ja vaikka kruunulla oli omia metsätyömaita eri puolilla keskistä Uttamaata, kuljetuspalvelut se osti pääosin ulkopuolisilta tarjoajilta.¹⁵ Koska Helsingissä oli puute kuljetusaluksista ja Tersmedenin jaalat kelluivat toimettomina suurimman osan rakennuskesonkia, hänen oli helppo ryhtyä toimittamaan puutavararahteja. Kehittämällä jaalojen lastaustapaa hän myös sai rahdeista suurempia voitto-osuuksia kuin muut.¹⁶

Valtaosa polttopuista käytettiin kalkinpoltoon, ja Tersmeden kutsuikin rahtejaan usein ”kalkkipuiksi” (*kalkved*).¹⁷ Kesäksi 1750 hän sol-

mi sopimuksen polttopuiden toimittamisesta kaikkiin linnoitustyömaan kalkkiuuneihin.¹⁸ Tersmedenin omien alusten kuljetuskapasiteetti ei riittänyt, joten hän vuokrasi Kemiöstä ja Hiittisistä kuuden talonpojan ja yhden nimismiehen omistamat alukset miehistöineen. Vuokraaminen onnistui kätevästi laivamieskomppanian päällikölle kuuluneiden tarkastusmatkojen yhteydessä. Tersmedenin mukaan kauppa oli tuottoisaa sekä hänelle että talonpojille, sillä nämä tienasivat aluksillaan kaksi kertaa enemmän rahaa kuin tavallisesti kesäkauden aikana.¹⁹

9. Ks. esim. Anrep 1858, Adel. ätten Tersmeden (n:o 1940).

10. Tersmedenin päiväkirjan alkuperäiskappale on yksityisomistuksessa. Tässä artikkelissa on käytetty lähteenä Espoon kaupunginmuseon kokoelmiin kuuluvaa digitaalista kopiota. Espoon kaupunginmuseo, arkistoyksikkö 731:1, *Viceamiral Carl Tersmedens Lefnadsjournal*. Päiväkirjasta julkaistussa tunnetussa lyhennelmässä *Amiral Carl Tersmedens memoarer I-VI* (1912–19) suurin osa Tersmedenin Viaporin-kauteen ja liiketoimintaan liittyvistä merkinnöistä on jätetty pois.

11. Tersmedenin päiväkirjan lähdekriittisistä ongelmista katso tarkemmin mm. Ulf Göranson, *Amiral Carl Tersmedens memoarer*. Professor S. Carlssons trebetygsseminarium den 29 oktober 1970. Painamaton seminaarityö, Uppsalan yliopisto, passim; Juha-Matti Granqvist, Viaporin panimon nousu ja tuho. Teoksessa Sophie Holm & Magdalena af Hällström (toim.) *Viapori. Linnoitus, lähi-seutu ja maailma*. Piirteitä Suomenlinnan historiasta VIII. Ehrensverd-seura 2012, 56–82.

12. Linnoituslaitoksen kassakirjat ovat säilyneet vuosilta 1748–1749 ja 1751–1760. Lisäksi vuosilta 1751–1755 on säilynyt niin kutsuttu hankintayhteenvedo (*upphandlingsextrakt*), jossa on listattu tarkasti hankittujen tarvikkeiden laatu ja määrä.

13. Jaalat (*skuta*) olivat kaksi- tai kolmimastoisia purjealuksia, jotka oli suunniteltu kuljettamaan suuria lasteja sisä- ja rannikkovesillä.

14. Ks. esim. Tersmeden vol. VIII, 763.

15. Sofia Gustafsson, Sveaborg och trävarorna på 1750-talet. Teoksessa Sophie Holm & Magdalena af Hällström (toim.) *Viapori. Linnoitus, lähi-seutu ja maailma*. Piirteitä Suomenlinnan historiasta VIII. Ehrensverd-seura 2012, 56–82.

16. Tersmeden vol. VIII, 766–767, 771.

17. Ks. esim. Tersmeden vol. IX, 250.

18. Tersmeden vol. VIII, 772.

19. Tersmeden vol. VIII, 886.

Vaikka kalkin tuonti Gotlannista vähensi 1750-luvun mittaan kalkinpolttua Helsingin seudulla, suurin osa Tersmedenin polttopuurahdeista päätyi yhä kalkkiuuneihin.²⁰ Päiväkirjassa on mainintoja myös halkotoimituksista Viaporin leipomoon ja olutpanimoon. Lisäksi puuta tarvittiin linnoituksessa ruoanlaittoon ja lämmitykseen. Vaikka armeija rakensi koko ajan lisää omia kuljetusaluksia, myös ulkopuolisille aluksille riitti edelleen kysyntää. Kesäksi 1752 Tersmeden vuokrasi Kemiöstä kokonaista yhdeksän jaalaa.²¹

Toinen Tersmedenin harjoittama liiketoimi, joka kytkeytyi läheisesti armeijan huoltoon, oli joukkojen vaatettaminen. Ruotusotilaat saivat paraatiunivormunsa armeijalta, mutta ruotujen oli kustannettava heidän muut palvelusvaatteensa. Ruotsin armeijassa oli käytössä niin kutsuttu passevolanssi-järjestelmä, jossa rykmenttien komentajat tekivät sotilaiden varustehankinnat ja saivat siitä säädetyn rahallisen korvauksen.²² Ruotujakoisen laivamieskomppanian päällikkönä Tersmeden huolehti laivamiesten palvelusvaatteista. Hän sai lääninhallitukselta ruotujen maksaman kiinteän rahasumman, teki hankinnat mahdollisimman halvalla ja sai pitää erotuksen.²³

Ostamalla Albergan kartanon Espoon Leppävaarasta Tersmeden laajensi liiketoimiaan. Albergan oli niiden kannalta otollisella paikalla, meren rannalla lyhyen venematkan päässä linnoituksesta. Kartanonherrana Tersmedenillä oli käyttöoikeus alueen yhteismetsiin, joista hän myi linnoituslaitokselle pieniä eräiä halkoja, muuta puutavaraa, turvetta ja vitsakimppuja.²⁴ Hän myös rakennutti kartanon maille tiiliruukin, josta muodostui yksi hänen tärkeimmistä tulonlähteistään.

Albergan tiiliruukki rakennettiin vuonna 1755, ja sen tekemiä tiilitoimituksia mainitaan linnoituslaitoksen kirjanpidossa vuosina 1758 ja 1760.²⁵ Koska Tersmeden oli vuodet 1755–1757 poissa Viaporista ensin valtiopäivien ja sitten sotapalveluksen vuoksi, ruukki lienee aloittanut

toimintansa vasta omistajansa palattua Albergaan. Kirjanpidossa mainitut tiilitoimitukset ovat pieniä, kaukana niistä muhkeista määristä joita Tersmedenin päiväkirjassaan luettelee. Onkin mahdollista, että tiiliruukin aktiivisin toiminta on ajoittunut vasta 1760-luvun alkuun. Tätä on mahdotonta varmistaa, koska linnoituslaitoksen kassakirjat 1760-luvun alkuvuosilta eivät ole säilyneet.

Itsenäisten liiketoimiensa lisäksi Tersmeden oli toisena vuokraajana vuosina 1753–1757 toimineessa Viaporin kruununpanimossa, joka valmisti olutta ja paloviinaa sotilaille myytäväksi. Hän huusi panimon vuokraoikeuden itselleen avoimessa huutokaupassa kesäkuussa 1753 yhtiökumppaninsa, everstiluutnantti Baltzar Philip von Wolfradtin kanssa. Yhteistyösopimuksen

20. Tersmeden vol. IX, 675.

21. Tersmeden vol. X, 26.

22. Erik Lindh, *Kungliga Björneborgs regemente. Anteckningar om Satakunda knektars del i Sverige-Finlands krigshistoria*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CCIV. SLS 1928, 218; Oscar Nikula, *Svenska skärgårdsflottan 1756–1791*. Bidrag till Sveaborgs historia II. Samfundet Ehrensverd 1933, 204–205; C.-B. J. Petander, *Kungliga Österbottens regemente 1723–1771*. Skrifter utgivna av Svensk-Österbottiska Samfundet nr 29 / Arkiv för svenska Österbotten nr 12. Svens-Österbottiska Samfundet 1973, 37.

23. Ks. esim. Tersmeden vol. IX, 634–640; Tersmeden vol. X, 345, 387–389.

24. Krigsarkivet (Stockholm), Helsingfors fästningsarkiv vol. 14–27, Contrarulla vid Fortifications Cassan i Helsingfors... 1748–1760.

25. Päiväkirjan mukaan Albergan tiiliruukki rakennettiin 1751–1752, ja se sai heti kolmivuotisen tilentoimitussopimuksen linnoituslaitoksen kanssa; ks. Tersmeden vol. IX, 615–622. Tämä on kuitenkin ristiriidassa muiden ruukin toiminnasta kertovien lähteiden kanssa. Koska päiväkirjaa vaivaavat tunnetut ajoitusongelmat, on tässä yhteydessä luotettu maaherran valtiopäiväkertomuksesta ja linnoituslaitoksen kirjanpidosta saatuihin tietoihin. A. R. Cederberg (toim.): *Suomen maaherrojen valtiopäiväkertomukset 1755–1756*. Suomen historian lähteitä VII. Suomen Historiallinen Seura 1950, 52; Krigsarkivet (Stockholm), Helsingfors fästningsarkiv vol. 25, 27, Contrarulla vid Fortifications Cassan i Helsingfors... 1758, 1760.

mukaan Tersmeden rahoitti panimon alkuinvestoinnit ja huolehti jaaloillaan sen raaka-ainekuljetuksista. Viaporin panimon toiminta päättyi lyhyeen, sillä vuonna 1756 Helsingin johtavat kauppiaat, jotka olivat perustaneet Panimoseuran (*Bryggeri Societet*) ja rakennuttaneet kivisen olutpanimon, saivat valtiopäiviltä monopolin oluen valmistamiseen alueella. Kun vielä samoilla valtiopäivillä annettiin valtakunnallinen viinanpolttokielto, panimon molemmat tuotehaarat kuivuivat.²⁶

Kannattavuus

Linnoituslaitoksen kassakirjojen mukaan Tersmeden myi vuosina 1751–1760 Viaporiin tavaroita ja palveluksia noin 40 000 hopeataalerin arvosta. Suurin osa summasta koostui laivamies- ja polttopuukuljetuksista. Koska vuoden 1750 ja vuosien 1761–1764 kassakirjat puuttuvat, hänen todelliset liikelutonsa koko Viaporin-kaudelta lienevät olleet huomattavasti suuremmat. Lisäksi kassakirjoissa on suuria laivamieskuljetuksista maksettuja maksuja joiden saajaa ei ole merkitty; suuri osa näistä meni varmasti Tersmedenille.²⁷

Koska linnoituslaitoksen säilyneessä kirjanpidossa mainitaan ainoastaan kaksi Tersmedenin tekemää tiilitoimitusta, voi hänen tiiliruukkinsa tuottoa arvioida vain päiväkirjan pohjalta. Tämä on haastavaa, sillä Tersmeden ei kirjaa tiilitoimituksiaan ylös systemaattisesti, eikä rahasummista puhuessaan aina mainitse, onko kyse kuparitaalereista, hopeataalereista vai plootuista. Varovaisesti arvioiden hän kertoo toimittaneensa linnoitukseen noin miljoona tiiltä, arvoltaan noin 104 000 kuparitaaleria. Tiiliruukki oli toiminnassa myös Tersmedenin ollessa pois paikakunnalta, joten tähän lukuun eivät sisälly ne tiilitoimitukset, joita hän ei ollut paikalla kirjaa-massa päiväkirjaansa.²⁸ Myös Viaporin panimon tuoton arviointi on tehtävä päiväkirjan pohjalta, sillä se toimi kokonaan linnoituslaitoksen kirjanpidon ulkopuolella. Tarkkoja tietoja siitä on vain yhdeltä vuodelta: vuositilinpäätös 1754 oli

14 691 taaleria voitollinen ja tämä summa jaettiin kahden osakkaan kesken.²⁹

Nämä rahasummat eivät tietenkään olleet puhdasta voittoa, vaan niistä maksettiin työntekijöiden palkat, alusten vuokrat ja muut kulut. Voitto-osuus on silti ollut huomattava. Tersmedenin liikevaihdon suuruutta voidaan suhteuttaa esimerkiksi siihen, että Helsingin seudun vauraimpiin tiloihin kuulunut Kumpulana kartano arvioitiin vuonna 1756 tehdyssä perunkirjoituksessa irtaimistoihin 20 000 kuparitaalerin (noin 6 700 hopeataalerin) arvoiseksi.³⁰

Tersmedenin ja muiden upseerien liiketuloja on mahdollista verrata Linnoituslaitoksen kirjanpidon avulla. Ensimmäisen rakennuskauden vilkkaimpana kirjanpituovuonna 1755–1756 Diedric Blomcreutz myi tavaraa ja palveluksia Viaporiin noin 30 000 hopeataalerin, Nordenskiöldin-de Bruceen sukuklaani³¹ 24 000 hopeataalerin, B. G. von Spängen 9 000 hopeataalerin ja Tersmeden 8 000 hopeataalerin arvosta. Tersmeden jää tässä vertailussa viimeiseksi, mutta on muistettava, että hänen panimoliiketoimintansa ei näy kirjanpidossa ja hänen tiiliruukkinsa ei ollut vielä toiminnassa. Kaikki upseerit kuitenkin jäivät Helsingin johtavien kauppiaiden varjoon;

26. Granqvist 2012, 59–70.

27. Krigsarkivet (Stockholm), Helsingfors fästningsarkivet vol. 14–27, Contrarulla vid Fortifications Cassan i Helsingfors... 1748–1760.

28. Tersmeden, vol. X, 584.

29. Granqvist 2012, 67.

30. Birger Åkerman, *Bouppteckningar i Helsingfors stad 1679–1808*, Genealogiska samfundets i Finlands skrifter XIII, Genealogiska Samfundet i Finland, 1937, 39 (Tesche, Maria, n:o 243).

31. Anders de Bruce oli Carl Fredrik Nordenskiöldin sisarenpoika ja vävy, ja heillä oli yhteisiä liiketoimia. Lisäksi kassakirjoissa on Hedvig Nordenskiöldin tekemiä toimituksia; kyseessä oli C. F. Nordenskiöldin vaimo tai tytär, jotka olivat molemmat Hedvig-nimisiä. 24 000 hopeataalerin arvio sisältää kaikkien kolmen nimissä tehdyt tavarrantoimitukset.

esimerkiksi Johan Sederholmille on samana kirjanpito vuonna maksettu 56 000 hopeataaleria.³²

Tersmeden on kirjannut päiväkirjaansa yhden laskelman vuosituotoistaan: vuonna 1753 hänen tulonsa, käsittäen palkan ja päivärahan sekä liiketoimien ja kartanon tuotot, olivat 3 000 plootua eli 18 000 kuparitaaleria. Samaan aikaan hänen elinkustannuksensa olivat 18 220 kuparitaaleria vuodessa, seikka joka teki hänet ”hie-man harmistuneeksi” (*litet ledsen*).³³

Menestyksen salaisuus

Viaporin sisäpiirin jäsenenä Tersmeden oli liikemiehenä kahdessa suhteessa etuoikeutettu. Ensinnäkin hän sai tietoa linnoitustyömaan tulevasta tarpeista ja saattoi neuvotella sopimuksia epävirallisia reittejä pitkin. Toiseksi hän kykeni hyödyntämään liiketoimissaan armeijan resursseja.

Kaikki Viaporin tavaratilaukset teki virallisesti Helsingin hankintadeputaatio (*Helsingfors upphandlingsdeputation*). Se koostui maaherrasta sekä aateliston, papiston ja porvariston edustajista, ja sen tehtävä oli hankkia työmaalla tarvittavat rakennusmateriaalit ja muut varusteet edullisesti.³⁴ Päiväkirjan mukaan Tersmeden neuvotteli kuitenkin sopimuksensa suoraan linnoitustöiden johtajan, eversti Augustin Ehrens-värdin kanssa, ja deputaatio ainoastaan antoi niille virallisen vahvistuksen.³⁵ Seuraava päiväkirjasitaatti on kuvaava:

”Hänen korkeutensa [Ehrensvärd] oli täällä ja suostutteli minua kasvattamaan tiiliruukkini tuotantoa. [– –] Hän halusi kuulla, mitä mieltä olen ennen kuin menisi puhumaan deputaatiolle. Esitin aluksi vastahakoista, mutta kun hän lupautui antamaan kirjallisen takuun siitä, että minua avustettaisiin kaikissa tiilitoimituksissa samalla tavoin kuin tänä vuonna, lupasin toimittaa vähintään 50 000 muototiiltä ja 30 000 tavallista tiiltä vuodessa nykyiseen hintaan. Hän tuli varsin iloiseksi ja sanoi, että minun on viikon päästä tultava vahvistamaan sopimus deputaation kanssa.”³⁶

Ehrensvärd oli nimitetty Viaporin rakennustöiden johtoon kuninkaallisella päätöksellä, joka teki hänestä riippumattoman ylemmistä sotilasviranomaisista. Hän ei kuitenkaan voinut sivuuttaa hankintadeputaatiota, sillä se oli siviiliviranomainen, joka vastasi toiminnastaan valtiopäiville. Ehrensvärd piti deputaatiota tarpeettomana byrokraattisena hidasteena linnoitustöiden sujumuudelle ja neuvottelemalla sopimukset valmiiksi sen puolesta hän saattoi nopeuttaa päätöksentekoa.³⁷

Todellinen *primus motor* monien liiketoimien takana vaikuttaakin olleen Augustin Ehrensvärd. Hän pursusi ideoita, mutta ei itse sotkeutunut liiketoimintaan, vaan jätti ideoiden toteuttamisen lähimpien miestensä huoleksi. Ehrensvärdin kannalta oli edullista, että polttopuurahtien tai kalkin- ja tiilenvalmistuksen kaltaisia tärkeitä liiketoimivia hoitivat luotettavat upseerit, jotka olivat jo virka-asemansa kautta sitoutuneet armeijan ja kruunun edistämiseen. Viaporin panimo perustettiin Ehrensvärdin aloitteesta, ja hän myös valitsi Wolfradtin ja Tersmedenin sen vuokraajiksi; huutokauppa vaikuttaa olleen pelkkää teatteria, jonka tarkoitus oli vaimentaa Helsingin porvareiden kritiikki antamalla heille näennäinen mahdollisuus ryhtyä vuokraajiksi.³⁸ Myös tiiliruukin perustaminen Albergaan oli Tersmedenin mukaan Ehrensvärdin ajatus.³⁹

32. Krigsarkivet (Stockholm), Helsingfors fästningsarkiv vol. 21–23, Contrarulla vid Fortifications Cassan i Helsingfors... 1755–1756.

33. Tersmeden vol. X, 341.

34. Sofia Gustafsson, Fästningsbygget Sveaborg som kreditgivare i Helsingfors vid mitten av 1700-talet. *Historisk Tidskrift för Finland* 2012:3, 352–356.

35. Ks esim. Tersmeden vol. VIII, 771–772; vol. IX, 250–251; vol. IX, 369.

36. Tersmeden vol. X, 141. Vastaavia esimerkkejä päiväkirjassa on paljon, ks. esim. vol. VIII, 771–772; vol. IX, 250–251; vol. IX, 369.

37. Nikula 2010, 96–98, 111, 121–122, 132; Gustafsson 2012, 352–356.

38. Granqvist 2012, 60–61, 72.

39. Tersmeden vol. IX, 182.

Useimmissa liiketoimissaan Tersmeden hyödynsi armeijan resursseja ja asiantuntemusta. Linnoituslaitoksen muurarimestari Meyer rakensutti Albergan tiiliruukin uunit ja opasti Tersmedeniä tiilenvalmistuksessa. Hän neuvoi, että ruukin kannatti erikoistua muototiilien valmistamiseen, koska niistä sai paremman hinnan kuin tavallisista.⁴⁰ Viaporin panimo käytti kruunun polttopuita, ja sen vesikuljetukset hoidettiin linnoituksen telakalla rakennetulla erikoisaluksella. Panimon valmistama alkoholi myytiin sotilaille armeijan muonittajien eli marketenttien kautta.⁴¹

Armeijan resursseihin turvautuminen madalsi liiketoiminnan riskejä. Esimerkiksi panimotoiminta oli käytännössä lähes riskitöntä: Tersmedenillä ja Wolfradtilla oli käytössään kruunun resurssit, valmis jakelukoneisto (marketentit) ja tasaisen kysynnän takaava asiakaskunta (sotilaat). Kun panimo joutui lopettamaan toimintansa, Linnoituslaitos osti sen varaston tyhjäksi. Koska Linnoituslaitos ei yleensä hankkinut alkoholia, kyseessä lienee ollut Ehrensvärdin henkilökohtainen palvelus luottomiehilleen. Näin Tersmeden ja Wolfradt kykenivät irtautumaan panimosta kärsimättä tappiota.⁴²

Tersmedenin liiketoiminnassa hämärtyivät julkisen ja yksityisen väliset rajat. Päiväkirjansa perusteella hän toimi kuin yksityinen liikemies, teki tarkkoja laskelmia ja pyrki voiton maksimointiin. Samalla hän hyödynsi sotilaiden työvoimaa ja muita armeijan resursseja ikään kuin kyseessä olisi ollut upseerin virkatyö. Esimerkiksi Albergan tiiliruukki oli armeijan muurarimestarin rakennuttama, toimi sotilaiden työvoimalla ja toimitti kaikki tuotteensa linnoitukseen, mutta sen tuotot Tersmeden kääri taskuunsa yksityisenä liikemiehenä. Hänen asemansa salli rusinoiden poimimisen kahdesta pullasta: hän ulkoisti suuren osan riskeistään armeijalle mutta piti voitot itse.

Taloudellinen liikkumatila

Vuoden 1723 säätyprivilegiot takasivat aatelisille laajat mahdollisuudet harjoittaa liiketoimintaa.

He saivat käydä koti- ja ulkomaankauppaa omistamiensa kartanoiden, manufaktuuriin, ruukkiin ja sahojen tuotteilla. Lisäksi heillä oli mahdollisuus ryhtyä kontingenttiporvareiksi johonkin kaupunkiin; tämä merkitsi lupaa harjoittaa kaupungissa tukkukauppaa vuosittaista kontingenttimaksua vastaan.⁴³ ”Aatelismies porvarina” talloi silti monille varpaille. Kartanonherran ominaisuudessa Tersmeden oli ainakin kahdesti käräjillä yhteismetsien käyttöön liittyvistä riidoista. Naapuritilojen omistajat valittivat Albergan kartanon torpparien hakkaavan metsiä autoiksi saadakseen polttopuita tiiliruukkiin.⁴⁴

Vakavamman vastuksen Tersmedenille tarjosivat kuitenkin paikalliset porvarit. Helsingin porvaristo ja maistraatti pitivät tiukasti kiinni periaatteestaan, jonka mukaan Viaporin linnoitussaaaret kuuluivat taloudellisissa kysymyksissä kaupunkiin, ja kaikki liiketoiminta saarilla oli niin ollen porvariston yksinoikeus.⁴⁵ Tersmedenin jaalat olivat porvareiden silmätikku, sillä he pitivät merikuljetuksia omana monopolinaan. Rahtikuljetuksista tehtiin jopa valitus vuoden 1755 valtiopäiville, mutta se ei johtanut tuloksiin.⁴⁶ Kysymys Viaporin panimon toiminta-alueudesta johti sen sijaan pitkälliseen oikeustaiseluun, joka päättyi porvariston voittoon.

Viinan ja oluen myynti sotilaille oli porvareille tärkeä tulonlähde, joten he kokivat kruunun-

40. Tersmeden vol. IX, 40–41.

41. Granqvist 2012, 66–67.

42. Granqvist 2012, 70–73.

43. Oscar Nikula, *Finländska borgare på 1700-talet*, Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 477, Svenska Litteratursällskapet i Finland 1978, 107; Oscar Nikula, Kaupunkilaitos 1721–1875. Teoksessa Päiviö Tommila (toim.) *Suomen kaupunkilaitoksen historia I. Keskiajalta 1870-luvulle*. Suomen Kaupunkiliitto 1981, 147.

44. Hagar Nikander, *Espoo 1700–1865*. Espoon kaupunki 1985, 161, 177; Kansallisarkisto, renovoidut tuomiokirjat, Raaseporin tuomiokunnan tuomiokirja 1754, 1756 (mikrofilmi), Espoon syyskäräjät 1754, 715–716, ja Espoon talvikäräjät 1756, 241–242.

45. Granqvist 2012, 70–73.

46. Tersmeden vol. X, 205; Aulis J. Alanen, *Suomen historia vapaudenajalla*. Professori Jalmari Jaakkolan johdolla laaditun Suomen historian IX osa. WSOY 1963, 377–378.

panimon perustamisen ja vuokraamisen kahdelle upseerille vakavana taloudellisena uhkana. Vuonna 1754 porvaristo sai Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherran kieltämään panimotoiminnan Viaporissa. Tersmeden ja Wolfradt kykenivät kuitenkin kiertämään kieltä juridisella kikkailulla: he siirsivät panimonsa viereiselle Vallisaarelle, joka ei virallisesti kuulunut Viaporiin. Samalla he anoivat kontingenttiporvarin oikeudet Helsingin maistraatilta. Tähän heitä oli kehottanut maaherra Gustaf Samuel Gyllenborg, joka istui kiistassa taitavasti kahdella tuolilla: samaan aikaan, kun hän kielsi Viaporin panimon toiminnan, hän viestitti sen osakkaille luottamuksellisesti miten kieltä pystyi kiertämään. Näin maaherra sekä tynnytti residenssikaupunkinsa porvarit että säilytti välinsä linnoituksen sisäpiiriin. Maistraatin oli vastahakoisuudestaan huolimatta myönnettävä kontingenttioikeudet, koska ne oli kirjattu aatelissäädyn privilegioihin.⁴⁷

Viaporin upseeriston ja Helsingin porvariston välinen suhde oli kaksijakoinen. Varsinaista sosiaalista eristäytymistä ei harjoitettu; upseerit ja kauppiaseliitti kuuluivat samaan seurapiiriin ja kohtasivat toisiaan samoissa juhlissa.⁴⁸ Carl Tersmedenillä oli runsaasti ystävyysuhteita Helsingin johtaviin porvareihin. Se, että samat miehet saattoivat liikeasioissa olla hänen kilpailijoitaan, ei tunnu haitanneen seuranpitoa. Tersmedenin lähimpiin kuului esimerkiksi kauppias Johan Sederholm, joka oli linnoitustyömaan suurimpia tavarantoimittajia ja yksi Helsingin Panimoseuran osakkaista.⁴⁹

Upseerien keskuudessa eli kuitenkin voimakas, aateliston perinteisiä säätyennakkoluuloja heijastellut antipatia porvareita kohtaan, sillä näiden nähtiin myyvän palveluksiaan linnoitukselle kiskurihintaan ja siten rikastuvan kansallisesti tärkeän hankkeen kustannuksella. Tersmedenin suhde porvaristoon ei siksi ollut ongelmaton. Hänen reaktionsa kontingenttiporvariuden anomiseen on psykologisesti mielenkiintoinen: Wolfradtin ehdottaessa asiaa ensimmäisen ker-

ran Tersmeden purskahti nauruun ja piti koko ajatusta silkkanä pilailuna.⁵⁰ Ymmärrettyään Wolfradtin olevan tosissaan hän kutsui ajatusta naurettavaksi, mutta Ehrensvärdin suostuttelemana jätti kuitenkin kontingenttitanomuksen.⁵¹ Kotona Albergassa Tersmeden käänsi asian leikkiksi: ”Pilailin vaimolleni, että hänestä saattaisi vielä jonain päivänä tulla Helsingin pormestarinna, koska aioin ensi lauuantaina yhdessä eversti Wolfradtin kanssa liittyä kunnianarvoisaan porvarissäätyyn”⁵²

Tersmeden oli luonteeltaan leikinlaskuun taipuvainen, ja päiväkirjan sivut ovat täynnä tämän kaltaista vitsailua. Kontingenttiporvariuteen liittyvä pilanteko on kuitenkin niin päällekkävää, että sen voisi tulkita peittävän alleen häpeää epäsäätyisestä käytöksestä.

Tasapainoilua ideaalien välillä

Tersmeden ja muut liikemiesupseerit saivat toiminnastaan taloudellisen hyödyn lisäksi kiistatonta sosiaalista hyötyä. Ryhtymällä Viaporin tavarantoimittajiksi he näyttäytyivät hyvinä patriotteina ja pysyivät Ehrensvärdin suosiossa. Näin he paitsi saivat uusia tuottoisia liikesopimuksia, myös turvasivat omat uranäkymänsä, sillä Ehrensvärdillä oli yksinvaltaiset oikeudet päättää, ketkä upseerit olivat palveluksessa Viaporissa.⁵³ Samalla he kuitenkin liikkuvat sosiaalisesti erittäin kaltevalla pinnalla.

47. Granqvist 2012, 61–63.

48. Eva-Christina Mäkeläinen, *Säätyläisten seuralämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoalueella*. Historiallisia tutkimuksia 86. Suomen Historiallinen Seura 1972, 226–228.

49. Tersmeden vol. VIII, 773; vol. IX, 311.

50. Tersmeden vol. X, 223–224.

51. Tersmeden vol. X, 225.

52. Tersmeden vol. X, 238.

53. Tässä artikkelissa ei syvennytä aiheen tarjoamiin verkostoteoreettisiin mahdollisuuksiin. Työkaluja analysointiin voisivat tarjota esim. Karl Polanyin talousantropologiset näkemykset sosiaalisen statuksen merkityksestä liiketoiminnan päämääränä, ks. Karl Polanyi, *Den stora omdaningen*, Arkiv 2002, 54–.

Upseerin ja aatelismiehen oli soveliaista harjoittaa liiketoimintaa, mutta vain tietyissä säätyihanteiden rajaamissa puitteissa. Hän sai käydä kauppaa kartanonsa ylijäämätuotteilla ja lihottaa virkapalkkaansa pienillä lisätuloilla. Hän sai myydä tavaroita ja palveluita linnoitustyömaalle, ja edistää siten Viaporin valmistumista ja valtakunnan turvallisuutta. Mutta hän ei saanut näyttäytyä säätyveljiensä tai esimiestensä silmissä ahneena voitontavoittelijana, joka osti, myi ja keinotteli kuin porvari. Tällaisesta olisi seurannut sosiaalinen stigma ja mahdollisesti syytös virka-aseman väärinkäytöstä, koska suurta osaa liiketoimista pyöritettiin sotilaiden työvoiman ja armeijan resurssien avulla.

Augustin Ehrensvärd piti tarkasti silmällä upseeriensa liikkeitä eikä sietänyt ajatusta, että joku heistä yrittäisi rikastua kruunun kustannuksella. Hänen luonteessaan oli aimo annos äkkipikaisesti kuohahtelevaa epäluuloisuutta, jolta eivät säästyneet edes hänen lähimmät miehensä. Kun Ehrensvärdin korviin kantautui perätön huhu, jonka mukaan Anders de Bruce olisi keinotellut linnoituksen omistamalla rakennustarvikkeilla, seurauksena oli välirikko ja de Bruce'n ero armeijan palveluksesta.⁵⁴

Vaikka välit Tersmedeniin pysyivät hyvinä, tämäkin sai ajoittain kuunnella vihjauksia sopimattomasta voitonkiskonnasta. Lokakuussa 1752 Ehrensvärd valitti, miten kalliiksi kalkin polttaminen Helsingin seudulla tuli polttopuukuljetusten korkean hinnan vuoksi. Tersmeden aisti kritiikkiä omaa toimintaansa kohtaan ja reagoi heti:

”Huomasin hänen ajattelevan, että sain liikaa voittoa polttopuukuljetuksista. Vastasin vakavana, että ellei kyse olisi herra everstin palvelemisesta, en olisi koskaan ottanut vastuulleni niin vaarallista liiketoimintaa. Myönsin, että olin ollut jokseenkin onnekas sinä vuonna, mutta sanoin pitäväni ihmeellisenä, jos linnoitustyömaa saisi kalkkinsa halvemmalla tuomalla sen muualta kuin valmistamalla sen itse. En hinkunut polttopuukuljetuksia itselleni, vaan

päinvastoin kiittäisin Luojaani, jos pääsisin niistä eroon ehjin nahoin ja saisin pysytellä kaukana moisesta epävarmasta liiketoimesta. [– –] Ehrensvärd huomasi mielipahani, naurahti ja sanoi, ettei ollut tarkoittanut mitään pahaa ja että minun olisi jatkettava polttopuukuljetuksia.”⁵⁵

Päiväkirjassa on samalta syksyltä toinen lähes identtinen kohta. Kun Ehrensvärd vihjaisi, että Tersmeden nosti liian suuria etumaksuja, tämä ilmoitti loukkaantuneeseen äänensävyyn olevansa mukana liiketoiminnassa ”ennemminkin everstin tyytyväisyyden edistämisen kuin voitontavoittelun tähden”. Ehrensvärd purki tilanteen laskemalla leikkiä ja allekirjoittamalla maksumääräyksen.⁵⁶

Nämä teatraaliset kohtaukset ovat äärimmäisen paljastavia. Niissä Tersmeden esiintyy samalla kertaa sekä nöyränä palvelijana, joka on valmis suuriin uhrauksiin pitääkseen ”herra everstin” tyytyväisenä, että kunniastaan arkana aatelismiehenä, jota syytökset epäsaatuisesta käytöksestä loukkaavat. Tämä hahmo on kaukana siitä porvarillisen pikkutarkasti laskelmoivasta liikemiehestä joka piirtyy esiin päiväkirjan muilta sivuilta. Tersmeden oli ruukinpatruunasuvun jälkeläinen ja kauppaneuvoksen poika eli lähtöisin varsin porvarillisesta ympäristöstä, jossa sosiaalinen status riippui liiketoiminnan menestymisestä ja rahan taitavasta käsittelystä. Aatelisena upseerina häntä rajoittivat kuitenkin käsitykset siitä, mikä oli aatelismiehelle soveliaista.

Tämä johti eräänlaiseen ”kaksisäätyisyyteen”, tasapainoiluun toisaalta kotoa perityn ja oman liiketoiminnan vahvistaman liikemiesidentiteetin, toisaalta virka-aseman ja aatelissäädyn jäsenyyden edellyttämän aatelisidentiteetin välillä. Tersmedenin toiminta istuu hyvin Kaarlo Wiri-landerin kuvailemaan ”sosiaalisen nousukkuu-

54. Hirn 1957, 34–40.

55. Tersmeden vol. X, 115–116.

56. Tersmeden vol. X, 144–145.

den” ilmiöön. Säätykunnistaan tarkka aatelisto suhtautui epäluulolla alemmista säädyistä nousseita tulokkaita kohtaan. Saadakseen hyväksynnän nousukas pyrki peittelemään alhaista syntyperäänsä ja esiintymään kaikissa tilanteissa aatelisten säätyideaalien mukaisesti.⁵⁷ Tersmedeninkin oli jatkuvasti osoitettava, että huolimatta kotitaustastaan ja liiketoimistaan hän oli ennen kaikkea aatelismies.

Tämä tasapainoilu onnistui varsin hyvin, sillä Tersmeden ei vaikuta joutuneen ajoittaisia moitteita pahempien seurauksien kohteeksi. Edellä kuvatun kaltaiset kohtaukset toimivat ilmeisesti Ehrensvärdin ja Tersmedenin välisen suhteen varoventtiilinä, sillä niiden avulla Tersmeden kykeni tynnyttämään vaarattomiksi Ehrensvärdin ajoittaiset epäluuloisuuden puuskat.

Kahden säädyn painolasti

Palvellessaan Viaporin linnoitustyömaalla Carl Tersmeden loi monialaisen yritysryppään. Hän hoiti kompaniansa merikuljetuksia ja varustehankintoja, kuljetti kruunun polttopuulasteja ja ostettuaan Albergan kartanon myi linnoitukselle rakennusmateriaalia. Kollegansa Wolfradtin kanssa hän osallistui myös panimoliiketoimintaan.

Liikemies Tersmedenille oli aateluudestaan ja upseerinasemastaan sekä etua että haittaa. Aatelisprivilegiot ja kartanonherran status antoivat hänelle laajat liiketoimintaoikeudet. Upseerina hän sai sisäpiiritietoa tulevista tilauksista ja kykeni hyödyntämään liiketoimissaan armeijan resursseja, mikä pienensi hänen yrittäjäriskiään. Avainasemassa oli luottamuksellinen suhde linnoitustöiden itsevaltaiseen johtajaan Augustin Ehrensvärdiin, joka kykeni järjestämään suosi-keilleen tavaratilauksia.

Liikemiesupseerin ja linnoituksen symbioosi hyödytti molempia osapuolia. Upseeri kykeni harjoittamaan tuottavia liiketoimia etuoikeutusta asemasta käsin, ja linnoitus sai luotettavan tavarantoimittajan, joka ymmärsi armeijan tarpeet paremmin kuin porvarit. Tämän vuoksi Via-

porin upseereita suorastaan kannustettiin ryhtymään liikemiehiksi, ja alalla oli Tersmedenin lisäksi lukuisia muitakin toimijoita. Useimpia heitä yhdistivät tietyt sosiaaliset piirteet, kuten aatelisarvon tuoreus ja suvun porvarillinen tausta.

”Aatelismies porvarina” liikkui kuitenkin vaikealla rajapinnalla, sillä hän ei saanut luoda itsestään kuvaa voittoja kahmivana oman edun tavoittelijana. Se olisi ollut ristiriidassa aatelisäädyn ihanteiden kanssa, stigmatisoinut sosiaalisesti ja saattanut poikia syytöksiä virka-aseman väärinkäytöstä. Tersmedenin olikin vähäteltävä liikevoittojaan ja korostettava aatelistä identiteettiään. Päiväkirja paljastaa hyvin hänen ideologisen kaksoiselämänsä: hän laskelmoi porvarillisen pikkutarkasti, miten saada mahdollisimman paljon rahaa linnoituslaitokselta, mutta keskustellessaan Ehrensvärdin kanssa hän esiintyy pyyteettömänä kruunun palvelijana ja kunniastaan arkana aatelismiehenä.

Tersmedenin suhde porvaristoon oli samasta syystä vaikea. Kauppaneuvoksen poikana ja monialaisena liikemiehenä hän oli ajatusmaailmaltaan lähellä porvareita, ja monet helsinkiläiset kauppiat kuuluivat hänen ystäväpiiriinsä. Samalla hänellä oli kuitenkin tarve identifoida itsensä aatelismiehenä, mihin kuului halveksiva suhtautuminen porvareihin ja porvariuteen. Eri-tyisen tärkeää tämä lienee ollut siksi, että Tersmeden oli tuore aatelinen, ja sellaisena säätynsä nousukas. Kontingenttiporvariuden hakeminen ja ”porvarissäätyyn liittyminen” oli hänelle siksi vaikea pala, vaikka asialla olikin Ehrensvärdin siunaus.

57. Kaarlo Wirilander, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721–1870*. Historiallisia tutkimuksia 93. Suomen Historiallinen Seura 1973, 374–378. – *Nyt julkaistu Juha-Matti Granqvistin ja Sofia Gustafssonin artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*